

YOSHLARNING HUQUQIY MADANIYATNI SHAKILLANTIRISHDA IJTIMOIIY- MA'NAVIY MUXITNING TA'SIRI

Kadirova Xalima Buvabayevna,
Nizomiy nomidagi TDPU, dotsent

Annotatsiya: Jamiyatning huquqiy madaniyat, qonuniylik prinsipiga rioya etish, qonunlarga bo'ysinish, huquqning amal qilish mexanizmlarida ishtirok etish, fuqorolarning qonun bilan mustahkamlab ko'yilgan huquqlarining kafolatlanganligidadir. Yoshlardagi huquqiy madaniyatni rivojlantirishning muhim jihatlaridan biri o'z-o'zini anglash bilan ham bog'liq.

Kalit so'zlar: Yoshlar, huquqiy madaniyat, axloqiy, davlat, jamiyat, dunyoqarash, bilim, axloq, o'z-o'zini anglash, fuqaro, vatanparvarlik, tarbiya.

Kirish

Yangilanayotgan O'zbekiston taraqqiyotini belgilaydigan islohotlar va modernizatsiya jarayonlari jamiyat hamda uning barcha tizimlari oldiga ulkan vazifalar qo'yimoqda. Bugungi dunyo yoshlari - son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq".[1] Demak, yoshlar tarbiyasiga yetarli darajada e'tibor berish orqali biz kelajagimiz uchun mustahkam tamal toshini qo'yan bo'lamiz diya ta'kidlaydi, Prezident Shavkai Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida so'zlagan nutqida. Har qanday davlatning tarixiy taraqqiyot yo'lidan borishi, yurtning jadal rivojlanishi, muayyan yutuqlarga erishishi, xalqning farovon bo'lishi o'sha davlatda yoshlar ta'lim-tarbiyasi va kelajagiga beriladigan e'tibor darajasiga chambarchas bog'liq.

Shu ma'noda, O'zbekistonda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zero, yoshlar tarbiyasi-muhim, bir vaqtning o'zida, dolzarb masala. Shu sabab, mamlakatimizda ham O'zbekiston Respublikasini siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'naviy rivojlantirishning muhim omili bo'lgan yoshlar tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor darajasiga ko'tarilgan. Chunki jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy va texnologik jihatdan qanchalik taraqqiy etmasin, har bir tarixiy davr inson ma'naviy-ma'rifiy kamoloti, yoshlar tarbiyasi borasida yangidan-yangi, murakkab masalalarni kundalang qo'yaveradi. Aslida bugungi globallashgan jarayonda ham o'sib kelayotgan yosh avlod ma'naviy olamini yuksaltirish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Hozirgidek murakkab sharoitda milliy o'zligimiz, azaliy qadriyatlarimizga yot bo'lgan xurujlar, yoshlarning ongi hamda qalbini egallashga qaratilgan g'arazli intilishlar tobora kuchayib borayotgani har birimizdan yanada hushyor va ogoh bo'lishni talab etmoqda. Yoshlar ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish va rivojlantirish

masalalari har doim dolzarb bo'lib kelgan.

Asosiy qism

Ushbu zaruratlar taqozosi bilan hukumat ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohani rivojlantirish, takomillashtirishga qaratilgan bir qancha qonun va qarorlar qabul qilib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 fevraldagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli farmoni, 2017 yil 28 iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ- 3160-sonli, 2018 yil 4 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3898-sonli, 2018 yil 14 avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-sonli, 2019 yil 3 maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQN№4307sonli qarorlari hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 17 avgustdagi "Ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida"gi 736-sonli qarori, shuningdek, Prezident rahbarligida 2019 yil 19 martda o'tkazilgan "Yoshlar bilan ishlashni samarali tashkil etishda madaniyat, san'at, sport, axborot texnologiyalari, kitob o'qishga qiziqishini oshirish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni amalga oshirish to'g'risida" videosektor yig'ilishida ilgari surilgan rivojlantirish yo'nalishlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 apreldagi "O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida milliy g'oyani rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqishga doir chora-tadbirlar to'g'risida" F-5465- sonli farmoyishi va O'zbekiston tarixini, buyuk allomalar merosini o'rganish yuzasidan qabul qilingan boshqa bir qancha qarorlar, belilangan chora-tadbirlar shular jumlasidandir. [2]

Bugungi kunda mamlakat aholisining 32 foizini yoki 10 millionini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etadi. [3,-B. 13] Yoshlarga beriladigan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy kafolatlar O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrda yangi tahrirda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" gi qonunida belgilab berilgan. [4] Ushbu qonun hujjati asosida yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari ishlab chiqilishi bilan birga, uni ro'yobga chiqarishni amalga oshiruvchi organ va muassasalarning ham mas'ulligi aniq belgilab berilgan. Mazkur qonun bugungi kunda yoshlar kundalik hayoti bilan bog'liq muammo va kamchiliklarni hal etishda birinchi darajali manba vazifasini o'tamoqda. Shuningdek, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 3-moddasida, "**yoshlar (yosh fuqarolar)** - o'n to'rt yoshga to'lgan va o'ttiz yoshdan oshmagan shaxslar" [5] ekanligi belgilab qo'yilgan.

Shu bois Prezident Shavkat Mirziyoev tomonidan ayni davrda insoniyat tarixidagi eng ko'p yoshlar qatlami bilan yashayotganimizni inobatga olgan holda BMT

minbarida Yoshlar huquqlari to'g'risidagi BMT konvensiyasini ishlab chiqish taklifi halqaro jamoatchilikka bildirildi. [6] Prezidenti tomonidan ilgari surilgan bu taklif xalqaro hamjamiyat tomonidan iliq qarshilandi. Prezident bunga asos qilib, bugun dunyo miqyosida yoshlarning soni ikki milliarddan ortib ketgani, xalqaro terrorizm va eskremizm shiddat bilan o'sib borayotgan bir paytda yoshlarga himoya zarurligini muhim omillar sifatida asoslab berdi.

Yoshlar masalasi umumsayyoraviy ahamiyatga egaligi bois qator jahon tashkilotlari ham mazkur ijtimoiy qatlam haqida doimo qayg'uradi, ularga yordam qo'lini cho'zadi. 1945 yilning 29 oktyabrya - 10 noyabrya kunlari London shahrida Butunjahon yoshlar Konferensiyasi munosabati bilan 10 noyabr - "Butunjahon yoshlar kuni" sifatida nishonlanib kelinmoqda. Shuningdek, 17 noyabr - "Butunjahon talabalar kuni", 24-aprel "Xalqaro yoshlar birdamligi kuni", 12 - avgust "Xalqaro yoshlar kuni" sifatida jahon miqyosida keng nishonlanib kelinmoqda.[7]

Bugungi kunda O'zbekistonda yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularga zarur shart- sharoitlar va imkoniyatlarni yaratib berish borasida mustahkam huquqiy baza yaratilgan va bu tizim zamon talablariga hamohang ravishda takomillashtirib borilmoqda. Xususan, bugungacha parlarnent tomonidan yoshlarga oid 40 dan ziyod qonun hujjatlari qabul qilingan bo'lib, 30 dan ortiq xalqaro huquqiy hujjatlar ratifikatsiya qilingan.

O'zbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning "Yoshlarimiz o'rtasida xuquqiy madaniyat, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga qaratilgan ishlarni samarasini oshirishni bugungi davrni o'zi talab qilmoqda" [8] diya bildirgan mulohazalari alohida ahamiyatga ega.

Shuningdek, yoshlar tushunchasi va masalasida ko'plab tadqiqotchilar o'zlarining fikr va mulohazalarini bildirib o'tganlar. Bu borada mahalliy tadqiqotchilardan G.Tulenova, M.Mirahmedova, R.Ubaydullaeva, M.Hasanova, M.Yuldasheva, B.Mirzaolimov, Ya.Kadirova, J.S. Umarov xorijiy olimlardan esa I.Kon, V.T.Lisovskiy, S. Ikonnikova, V. Pavlovskiy, Yu.Vishnevskiy, V.Shapko, A.Vishnyak, A.Roslavskiy, Maks Rubner, D.Bouglarning mulohazalari alohida ahamiyatga ega

Yoshlar muammolarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilgan G.Tulenova yoshlarga "hamisha ilg'or g'oyalar tarqatuvchisi", yoshlar - o'sish va ulg'ayishni boshidan kechirayotgan alohida ijtimoiy-demografik guruh bo'lib, uning holati jamiyatning ijtimoiy-siyosiy ahvoli bilan belgilanadi, [9] - deya ta'rif bergan.

Yoshlar ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish va rivojlantirish, ularning moddiy va ma'naviy qadriyatlarga munosabati oshirish masalalarini pedagogik jihatdan R.Mamatqulova tadqiq etgan. [10]

Z.Kasimova tadqiqot ishida talaba yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning pedagogik asoslarini ishlab chiqishga urg'u beriladi. [11,-B. 1368-1372]

H.Hasanov esa, yoshlar huquqiy madaniyatini shakllantirish jarayonlari, yoshlarning huquqiy ongi va tafakkuri tushunchalari izohlanib, mustaqillik yillarida

yoshlar huquqiy madaniyatining shakllanish bosqichlari va unga ta'sir qiluvchi omillar sotsiologik tahlil asosida o'rganilgan. [12]

Ya.Kadirova [13,-B. 1368-1372] yoshlar masalasida sub'ektili-axloqiy yondashuv asosida yoshlarning huquqiy immunitetini rivojlantirish, huquqning asosiy tamoyillari, normalari haqidagi bilimlarni rivojlantirish texnologiyalari [14,-B. 5477-5489] jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida yoshlarni ijtimoiy hayotga psixologik tayyorlash, yoshlarda fuqarolik immunitetini, huquqiy savodxonlikni rivojlantirish, yoshlarni destruktiv ta'sirlardan himoyalash, odob-axloq qoidalariga rioya qilish hamda oilaviy tarbiya tamoyillarini takomillashtirishda pedagogik ta'sirning effektini oshirish bo'yicha, J.S. Umarov [15,-B. 786-790] Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida talaba-yoshlarning fuqarolik savodxonligini rivojlantirish yuksak ma'naviy ahloqiy ruhda tarbiyalash ularda ma'naviy jasorat tuyg'ularini rivojlantirish ma'naviy tahdidlardan himoya qilishning muhim omillariga e'tibor qaratadi.[16,-B. 420-423] Xozirgi globallashuv sharoitida fuqarolarning keng qatlami, ayniqsa yoshlarda milliylikka sodiqlik, vatanparvarlik tuyg'usi, yuksak ma'naviy-ahloqiy qarashlarni tarbiyalash, ularda ma'naviy immunitetni rivojlantirishning dolzarbligi yanada oshmoqda. [17,-B. 469-473] Chunki jahonda axborot xuruji, ommaviy madaniyat niqobi ostida ma'naviy savodxonlikka tahdidlar tobora kuchaymoqda. Shunday ekan, mamlakatimizda yoshlarga qaratilgan shunday ma'naviy xurujlardan asrab-avaylash uchun ham yoshlarning fuqarolik bilimlarini oshirish davr taqozosidir.

Xulosa

Yoshlar huquqiy madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy-ma'naviy muxitga moslashishlarida yoshlarning ijtimoiy turmush tarzi va ularning mustaqil o'ziga xos bo'lgan fikri muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlardagi huquqiy madaniyati insonning o'z-o'zini huquqiy, axloqiy va siyosiy qobiliyatini kamolga yetkazishda insonning integrativ rivojlanishidir.

Demak fuqarolikning asosiy elementlariga axloqiy va huquqiy madaniyat kiritilib, u insonlardan o'z davlatiga tegishli bo'lgan har bir ishda doim mas'uliyatli munosabatda bo'lish va boshka insonlarga hurmat bilan karashida ifodalanadi. Uning tarkibiy elementlari esa axloqiy tarbiya, vatanparvarlik tarbiyasi, huquqiy tarbiya kabi to'yg'ulardan iborat bo'lib, ular o'zaro bog'lik xolda tarkib topadi.

Yoshlarda huquqiy madaniyat davlatning ob'ektiv xolatiga, jamiyatda demokratiya va insonparvarlikning rivojlanish darajasiga, har bir fuqaro nuqtai nazarining, o'z-o'zini anglashining rivojlanishiga bog'liq. [18,-B. 41-42]

Yoshlarda huquqiy madaniyati fuqarolik va bu holatni ifoda etuvchi sifatlar mohiyatini chuqur anglay olinishi asosida shakllanadi. Yoshlar va milliy etnik, huquq masalalari ijtimoiy madaniyat fenomeni sifatida bir qancha ilmiy yo o'nalishlarda dolzarb ahamiyat kasb etib, antropologiya, etnologiya, sotsiologiya, pedagogika fanilarida alohida o'rin egallaydi.

Shu jixatdan olganda yoshlarni turli mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida fuqaro tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'lgan hatti-harakatlar, ularning ijtimoiy g'oyaviy xususiyatlari bilan tanishtirib borish maqsadga muvofiqdir. Bu o'rinda maktablarda tashkil etilayotgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar ham juda katta muhim o'rin egallaydi. Sotsiologlarning ta'kidlashicha, jamiyatning rivojlanish istiqboli – yoshlarning faolligiga, tashabbuskorlikiga va huquqiy *savodxonligigiga* bevosita bog'liq. O'z-o'zini tarbiyalash deganda shaxsning ma'naviy ehtiyojlarini, ijodkorligini, butun shaxsiy salohiyatini ochib berish va boyitishdagi tashabbuskorlik faoliyati tushuniladi.

Demak xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki yoshlarda huquqiy madaniyatni oshirish olib borilayotgan ta'lim-tarbiyaning samaradorligi bilan bevosita bog'liq bo'lib ularning turli sohasidagi bilimlarini, huquqiy tamoyillarni rivojlantirish yoshlarda huquqiy madaniyatni shakllantirishning zarur shartdaridan biri ekanini isbotlaydi. U yoshlarni murakkab ijtimoiy vaziyatlardan oqilona yo'l topa olish uchun muhim vositalar ya'ni kerakli bo'lgan bilim bilan qurollantiradi. Holbuki mamlakatimizdagi yoshlarning huquqni bilish darajasiga qarab boshqa sub'ektiv omillar bilan bir qatorda yoshlarning huquqqa bo'lgan qiziqishi huquqiy axbarot manbalariga murojaat qilishiga va kerakli bo'lgan bilimlariga tayanishiga undaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистан Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида сўзлаган нутқи//Халқ сўзи, 2019 йил, 21 сентябрь.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ma'naviy-ma'rifiy sohaga oid qaror, farmon, farmoyishlari
3. Шавкат Мирзиёев. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқ. Тошкент. “Ўзбекистон”. 2017 йил., 13- бет.
4. Ўзбекистон Республикаси қонуни. Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 йил, 37-сон, 426-модда). – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги “Адолат” нашриёти, 2016. – 80 б.
5. Ўзбекистон Республикаси қонуни. Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида. 3-модда. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 йил, 37-сон, 426-модда). – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги “Адолат” нашриёти, 2016., 4-бет.
6. lex.uz/m/acts/3864155
7. <http://www.bibliopskov.ru/molodezh-day.htm>.
8. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 89 б.

9. Туленова Г.Ж. Ёшлар ижтимоий фаоллигини оширишда маънавий омилнинг роли (Ижтимоий фалсафий таҳлил) фалс. фан док. дисс. ЎЗМУ. Тошкент. 2006.74 бет.

10. Қаранг: Маматқулова Р. Миллий маънавий мерос асосида университетларнинг талабаларида хулқ-одоб фазилатларини тарбиялаш. Педагогика фан. номз. дисс... ТошДУ. Тошкент, 1995., 221-бет

11. Касимова З.Х. Талаба ёшларда мафқуравий иммунитетни шакллантиришнинг педагогик асослари (олий ўқув юртлари маънавий-маърифий ишлари мисолида). Педагогика фан. номз. дисс... Республика миллий мафкура илмий тарғибот маркази. Тошкент, 2004., 209-бет

12. Ҳасанов Н. Н. Истиклол даврида ёшлар ҳуқуқий маданиятини шакллантириш жараёнларининг социологик таҳлили. Соц фан. номз. дисс... Т.2007. 138 бет.

13. BUVABAEVNA K. Y. LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA: LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA //Journal of Information Computational Science. – 2021. – №. 1 Pp.35-42

14. Buvabaevna K. Y. Issues of Civil Literacy Development in the Education System //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 5477-5489.

15. Умаров Д.У. Янги Ўзбекистонни барпо этишда талабаларнинг фуқаролик саводхонлигига эга бўлишнинг аҳамияти //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В8. – С. 786-790. <https://dio.org/10.5281/zenodo.739375>

16. Kadirova Y. LOVING THE COUNTRY IS FAITHFUL //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В4. – С. 420-423.

17. Kadirova Y. B. The Advantages of Improving Students' Civic Literacy in Building a Democratic State Governed by the Rule of Law //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – Т. 8. – №. 5. – С. 469-473.

18. КАДИРОВА, Х. (2015). Нравственное воспитание. *ФЭн-наука*, (5), 41-42.